

Микола Кравчук

ВІЙСЬКОВЕ
БУДІВНИЦТВО
УСРР

МИКОЛА КРАВЧУК

ВІЙСКОВЕ БУДІВНИЦТВО УСРР

Тернопільська Акад. Наук
 Юр. Філія Інституту історії України
 Інститут історії України

Івано-Франківськ

“Лілея-НВ”

1998

Рецензенти:

Володимир КУЛЬЧИЦЬКИЙ, член-кореспондент АПрН України,
доктор юридичних наук, професор;

Соген ЧУЧУК, доцент, кандидат економічних наук.

Літературний редактор *Ольга СЛОНЬОВСЬКА*

У цій праці розкривається драматичний літопис Української радянської армії, організаційні структури будівництва та її бойовий шлях. Визвольний рух став найсильнішим фактором формування ідеї збройного захисту незалежності України. Історія Української Соціалістичної Радянської Республіки є найбільш суперечливою. Автор вперше робить спробу висвітлити основні засади розвитку української державності в цей період, особливо її війська. Дослідження проведено на основі нормативно-правових актів та архівних матеріалів.

Для студентів юридичного факультету та всіх, хто цікавиться історією України.

Рекомендовано до друку кафедрою теорії та історії держави і права Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. (Протокол № 4 від 22 грудня 1997 року).

Друкуються за рішенням видавничої комісії юридичного факультету.

АВТОРСЬКІ ПРАВА ЗАСТЕРЕЖЕНІ.

Лютнева революція розбудила віками пригноблений 35-мільйонний український народ, дала вулканічний поштовх відновленню національної свідомості. Боротьба за досягнення національно-територіальної і національно-культурної автономії набирала все більшої сили. В суспільстві здійснювалось відродження української мови, українізація початкової, середньої і вищої школи, державних та громадських організацій. Національна ідея, що відбивала прагнення до самовизначення, автономії, соборності, вільного єднання індивідуальностей, швидко згуртувала великі сили. Приспаний, приглушений, заляканий й змордований інстинкт утвердження себе як рівноправної нації з чудодійною стихійною силою вибухнув по всіх напрямках національного відродження. Проголошення незалежності стало втіленням одвічної мрії українського народу, використанням унікального історичного шансу. Українські визвольні змагання початку ХХ століття є найбільш повчальними з тисячолітньої історії української державності. Історію відродження української нації з моменту жовтневої революції можна умовно поділити на чотири періоди: Центральної Ради; Гетьманату, Директорії, Радянської республіки. Виділяючи Українську Народну Республіку (Центральна Рада, Директорія), потрібно об'єктивно вивчити і Українську Соціалістичну Радянську Республіку (далі УСРР), і Гетьманат, які постають не як чужинська інтрига, а як вибір певної частини свідомого українства, зумовлений невдалою політикою Центральної Ради.

Сьогодні актуальним є питання, чи була Українською Державою УСРР. Хочеться зауважити, що національне будівництво 20-х років закріпило українство на всіх теренах буття політичної нації. У цей час йшов інтенсивний процес пошуку форми Української Держави. Безперечно, більшовицька влада була насильно нав'язана Україні ззовні, а радянська форма державотворення мала стати плацдармом для російської інтервенції. Проте ідея національного визволення настільки заволоділа масами, що змушувала Москву йти на поступки. Замість впровадження окупаційних режимів 1918—1919 рр., щоб не викликати опір селянських мас та інтелігенції, вона погодилась на створення «української радянської держави». Створення УСРР як формально суверенної держави було компромісом між українськими національними визвольними змаганнями та московським

пролетарським великодержавництвом. УССР була для Москви знаряддям поневолення українського народу^{[51] 1}.

Вся великодержавницька політика, починаючи від уряду В. Леніна і до часу розпаду СРСР, базувалась на приховуванні істинних намірів щодо українського народу на незалежний від Росії розвиток. Отже, виникла необхідність зробити так, щоб за більшовицькі інтереси воювали самі українці. Так, на Україні після перемоги Лютневської революції більшовиками почали створюватись червоногвардійські загони.

Багато партій, рухів всіляко протидіяли формуванню Червоної гвардії і її озброєнню. «Меншевики, есери, українські націоналісти, — відмічала газета “Правда”, — кидались на Червону гвардію, як ланцюгові собаки»^{[52] 2}. Активну боротьбу з більшовицькою Червоною гвардією вів також Тимчасовий уряд^{[52] 3}. Керівництво більшості рад України виступило відкрито проти Червоної гвардії, не визнавало її, за винятком Одеської міської ради та деяких рад Донбасу.

Правовою основою організації Червоної гвардії в умовах двовладдя стали Статуту та Інструкції. 29 квітня 1917 р. в “Правді” був опублікований проєкт Статуту Червоної гвардії, який став зразком для розробки таких статутів в інших пролетарських центрах України. В Україні перша Інструкція (Статут) Червоної гвардії була прийнята виконавчим комітетом міської ради робітничих депутатів Одеси, яка в основному повторювала проєкт Статуту, опублікованого в «Правді»^{[51] 4}. В цих документах визначалася мета створення Червоної гвардії — готовність застосування збройної сили у випадку “котирреволюційних виступів і розгромів” та для захисту інтересів пролетаріату в боротьбі з капіталізмом і буржуазією.

У науковій літературі щодо встановлення правової природи статутів зустрічаються різні погляди^{[10;36;42] 5}. Так, В.Портнов і М.Славін стверджують, що нормативні акти місцевих рад, які прийняті в лютому-жовтні 1917 р., отримали юридичну силу після встановлення

¹[51] Кулик В. Українське самостійництво // Мала енцикл.-я етнодержавознавства/ НАН України Ін-т держави і права ім. В.Коршюка. — К.: Довіра, 1996. — С. 412-415.

²[52] Правда. — 1937. — 27 апр.

³[52] Конєв А.М. Красная гвардия на защите Октября. — М., 1989. — с.22.

⁴[11] Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине: Сб. док. и мат-ов. — Т.2. — С.573.

⁵[10;36;42] Бурдин П.К. Правовые основы организации Красной армии в 1918 — 1919гг. — М.: Наука, 1957. — С. 26; Матвеева Т.А. Строительство Вооруженных Сил суверенной Украинской Советской Социалистической республики; декабрь 1917г.- июнь 1919г. — Харьков, 1990. — С.36; Портнов В.П., Славин М.М. Правовые основы строительства Красной армии, 1918-1920гг. — С. 46-47.

диктатури пролетаріату. Протилежну думку має П.Бурдін, який визнає статути джерелами пролетарського права. Своєрідну позицію займає Т.Матвєєва, яка визнає статути Червоної гвардії в дожовтневий період за акти пролетарського права лише там, де ради прихилили до влади, встановлюючи диктатуру пролетаріату. Істина все ж таки в тому, що тільки держава може санкціонувати загальнообов'язкові правила поведінки-норми права.

У цих статутах Червоної гвардії визначались повноваження і організаційна структура Червоної гвардії. У відповідності з ними сотники кожного регіону разом з районним начальником входили до складу районного штабу Червоної гвардії — районну Раду гвардії. Керівництво червоногвардійськими загонами, всіма районами міста здійснювалося Центральним комітетом Червоної гвардії в складі районних начальників, представників виконкому ради робітничих і солдатських депутатів, Центрального бюро профсоюзів, соціалістичних партій, по суті, міським штабом. При штабі створювались відділи: інструкторський, військово-оперативний, культурно-просвітницький^{[53] 1}.

В Україні у жовтні—листопаді при будівництві Червоної гвардії, крім місцевих Статутів широко використовувався Статут Червоної гвардії Петрограду, затверджений 22 жовтня 1917 р.^{[53] 2}.

¹[53] Червона гвардія на Україні: 36. док. — С. 69.

²[53] Червона гвардія на Україні: 36. док. — С. 24.

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ

За прикладом більшовиків Росії, які здійснили жовтневий переворот, більшовицька влада була встановлена і в Україні. 14 грудня 1917 р. Рада Народних Комісарів надіслала привітання з нагоди проголошення більшовицької влади в Україні. Цього ж дня затверджено Український більшовицький уряд — Народний секретаріат, до складу якого входило Народне секретарство військових справ. Народним секретарем призначено В.М.Шахрая, а пізніше Ю.М.Коцюбинського¹⁾. Для керівництва військовим будівництвом у всеукраїнському масштабі у складі Центрального виконавчого комітету (ЦВК), обраного I Всеукраїнським з'їздом Рад, був створений військовий відділ на чолі з більшовиком М.С.Богдановим²⁾.

18 грудня 1917 р. рішенням ЦВК Рад України створений крайовий Військово-революційний комітет по боротьбі з “контрреволюцією”. У склад його увійшли народні секретарі у військових і внутрішніх справах, представники Харківського центрального штабу у боротьбі з “контрреволюцією”. Він здійснював керівництво діяльністю місцевих ВРК. 25 грудня 1917 р. Постановою Народного секретаріату йому було доручено формування частин Червоної гвардії для боротьби проти Центральної Ради і Каледіна³⁾.

Червоногвардійські загони, як і до жовтневого перевороту, комплектувались на класовій основі за виборчим принципом. Проте розмах збройної боротьби за Україну вимагав переходу загонів Червоної гвардії на казармове розташування. Всього в УСРР у другій половині грудня 1917 р. нараховувалось 40 тис. червоногвардійців, у січні 1918 р. — 50 тис., а в лютому — біля 125 тис.⁴⁾. Як бачимо, Червона гвардія стала активною складовою частиною більшовицьких збройних сил.

Для захисту соціалістичної революції від інтервенції та придушення національно-визвольного руху здійснювалось прискорене будівництво Збройних Сил УСРР. У той час служба в Червоній гвардії була

¹⁾ Остаточно сформований радянський уряд України 17 грудня Манифестом ЦВК Рад України.

²⁾ Бош С. Год борьбы за власть на Украине с апреля 1917г. до немецкой оккупации. — М.-Л.: Госиздат, 1925. — С. 124.

³⁾ Вісник УНР. — № 4. — 5 січня 1918 // Вісник Української Народної Республіки. — орган ЦВК Рад України, номер перший якого вийшов 19 грудня 1917 р.

⁴⁾ Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. Енцикл. дов. — С. 593.

проголошена святом “обов'язком трудящих”¹⁾. А для підвищення боєздатності за розпорядженням ЦК РСДРП(б) і В.Леніна в Петрограді, Москві та інших містах були сформовані і відправлені в Україну звідти загони червоногвардійців, революційних солдатів та матросів.

Наступним кроком в організації Червоної гвардії було утворення Центрального штабу Червоної гвардії Донецького басейну рішенням Центрального ревкому Донбасу. В своєму зверненні Центральному закріплює важливі організаційні положення²⁾. До складу Центрального штабу Червоної гвардії Донбасу входили: В.Антонов-Овсієнко, Ш.Грузман, А.Сава, І.Михайлов. Вище військове керівництво проведенням бойових операцій проти військ Каледіна, Центральної Ради, австро-угорських та німецьких військ здійснював головнокомандувач всіма більшовицькими військами в Донецькому регіоні (включаючи війська Півдня більшовицької Росії) В.Антонов-Овсієнко зі своїм штабом³⁾. На цю посаду він був призначений у грудні 1917 р., ще до утворення УСРР, Раднаркомом Росії, що було пізніше санкціоноване Українським Радянським урядом. Найбільш придатною бойовою одиницею Червоної гвардії у цей період був батальйон чотиритомного складу, з чисельністю в роті 120-150 воїків.

Структура, порядок управління і функції Червоної гвардії постійно вдосконалювались рішеннями центральних і місцевих органів більшовицької влади України, наказами червоногвардійських штабів і новими червоногвардійськими статутами⁴⁾. Нові статuti регламентували права і обов'язки районних штабів, встановлювали відповідальність за порушення дисципліни, визначали організацію технічних служб і команд Червоної гвардії.

Наказом командуючого революційними військами Донецького басейну від 3 січня 1918 р. “Про порядок формування, навчання та проведення бойових дій Червоної гвардії” встановлювався порядок комплектування⁵⁾. Добровільність вступу у гвардію доповнювалась обов'язком перебувати в її рядах певний час, підкорятись “революційній” дисципліні, виконувати всі бойові накази і розпорядження командирів, переносити весь тягар і небезпеку похідного життя. Гвардієць, який порушив дисципліну, карався судом батальйонного військового

¹⁾ Вісник УНР. — № 8. — 14 січня, 1918.

²⁾ Вісник УНР. — № 8. — 18 січня, 1918.

³⁾ Жмуровський Д.П. Красная гвардия на защите Октября // Вопросы истории КПСС. — № 4, 1990. — С. 155.

⁴⁾ Червона гвардія на Україні: 36. док. — С. 69-70, 105-106.

⁵⁾ Вісник УНР. — № 5. — 10 січня, 1918.

трибуналу за законами революції^[131]. Декретом Народного Секретаріату України “Про виплату червоногвардійцям і забезпечення їх та їх сімей на випадок хвороби, поранень і смерті” від 2 січня 1918 р. передбачалось збереження за особовим складом заробітної плати, видачі допомоги червоногвардійцям або їх сім'ям^[132].

Отже, з часу створення УСРР її першими військовими формуваннями були створені на зразок більшовицької Росії загони Червоної гвардії. Більшовицька партія на чолі з В.Леніним стояла на позиціях злему старої армії^[133]. Однак ситуація, яка складалась на фронтах Першої світової війни, змінила тактику більшовиків. Вони були втягнуті у війну з країнами Антанги та вели боротьбу з національно-визвольним рухом України, для чого необхідні були боєздатні збройні сили. Червона гвардія та інші революційні загони були нечисельними, недостатньо навченими у військовому відношенні. Звідси виникла реальна необхідність у використанні старої армії, у рядях якої нараховувалось понад 6,5 млн. солдатів і офіцерів. З них на Південно-Західному фронті 1685,4 тис. чоловік дислокувались в основному на територіях Волинської і Подільської губерній, Київського військового округу, 1,5 млн. чоловік на Румунському фронті Одеського військового округу та 40 тис. офіцерів і матросів Чорноморського фронту^[134].

Але більшовики вважали неможливим залишати стару армію без зміни з її “контрреволюційним” командуванням, тому вибрали своєрідний спосіб злему старої армії — спосіб демократизації, поєднаної з демобілізацією, тобто її скороченням. Один із авторів цієї концепції Є.Городенківський стверджує, що демократизація армії була не тільки способом злему старої військової машини, а й методом розмежування старих офіцерських кадрів, підготовки нового командного складу^[135]. Нелідов підкреслює, що демократизація армії дала можливість розпустити стару армію, не відкриваючи фронту ворогу, запобігаючи використанню її силами контрреволюції^[136].

Початок демократизації армії був покладений Лютневою революцією, а також наказом № 1 Петроградської ради робітничих та солдатських депутатів від 1 березня 1917 р. і Всеросійською конференцією

фронтних і тилових організацій РСДРП(б), яка відбулась в Петрограді 16—23 червня 1917 р.^[137] Основні принципи демократизації полягали у виборності командних кадрів замість їх призначення, у колегіальності рішень замість одноособового наказу, у революційній ініціативі — замість підкорення підлеглих командирів.

Процес більшовізації особливо активізувався після корніловського виступу. Перехід влади до більшовицьких рад спричинив перехід влади в армії до солдатських комітетів. Наказ Петроградського ВРК від 25 жовтня вимагав встановлення суворого контролю над командним складом. В армії були ліквідовані інститути комісарів Тимчасового уряду і замінені комісарами II Всеросійського з'їзду Рад^[138]. З метою управління старою армією в складі уряду Радянської Росії — Ради Народних Комісарів — засновано Комітет у військових і морських справах, членами якого були такі вояцачальники: П.Дибенко — очолював військове морське управління; В.Криленко — зовнішній фронт; В.Антонов-Овсієнко — військове управління і внутрішній фронт, пізніше увійшли відповідні працівники Військової організації при ЦК РСДРП(б) і Петроградського ВРК^[139]. У перші дні листопада 1917 р. Комітет був перетворений на Народний комісаріат у військових і морських справах, на який покладено наступні завдання: демократизація старого військового апарату; контроль за військовим міністерством і його злам: “демократизація” і демобілізація військ старої армії^[140]. У листопаді— грудні 1917 р. В.А.Антонов-Овсієнко призначається командуючим більшовицькими військами у боротьбі з каледінщиною і «буржуазно-націоналістичними» військами в Україні, М.Криленко — верховним головнокомандуючим, П.Дибенко — головою Верховної морської коллегії, М.Подвойський очолив роботу з оновлення колишнього військового міністерства. 18 березня 1918 р. Народний секретаріат очолив Л.Троцький. З березня постановою Раднаркомом Росії засновано Вищу Військову Раду, на яку покладалась відповідальність за оборону країни. Отже, на час призначення Л.Троцького наркомом військових справ і головою Вищої Військової Ради була завершена реорганізація Військового Міністерства і старої ставки. Одночасно йшов злам і

^[137] Старцев В.И. Победа октябрьского вооруженного восстания в Петрограде и Москве // Вопросы истории. — 1989. — № 12. — С. 31.

^[138] Військові комітети дійсної армії: Сб. док.— М.: Наука. — С. 380-381.

^[139] Владимир Ильич Ленин: Биографическая хроника. — М., 1974. — Т. 5. — С. 5.

^[140] Портнов В., Славин М. Правовые основы строительства Красной Армии. — С. 49.

^[131] Вісник УНР. — № 8. — 14 січня, 1918.

^[132] Вісник УНР. — № 5. — 10 січня, 1918.

^[133] Ленін В.І. Повн. збір. твор. — Т. 36. — С. 177.

^[134] Великий Жовтень і громадянська війна на Україні// Енцикл. дов.— С. 428, 501.

^[135] Городенківський Е.Н. Рождение советского государства.— С. 381.

^[136] Нелідов А.А. История государственных учреждений СССР.— С. 326-327.

місцевих органів управління. Наказом наркомво військових справ більшовицької Росії 22 січня 1918 р. розформувались військові ради округів, округні управління, управління бригад^[81]. Солдатські комітети призначались вищою владою на місцях, всі місцеві військові начальники й інші посадові особи ставали їх виконавчими органами. Пізніше управління місцевих військових начальників були перетворені в облікові відділи місцевих Рад^[72].

Цей злам старої армії і ліквідація офіцерського корпусу шляхом демократизації нанесли удар по всіх категоріях офіцерства. Залишалась незадіяна 4-млн. маса вояків. Так, наказом Верховного головнокомандуючого В.Криленка № 976 від 3(16) грудня 1917 р. вводилась виборність всіх командирів, включно до командира полку. Невибрані офіцери прирівнювались до солдатів. Якщо вік перевищував 39 років, йшли у відставку. Згідно з § 17 цього наказу при звільненні у відставку офіцерів пенсія їм за службу не передбачалась^[73]. Наказом № 990 від 17(30) грудня 1917 р. главноком встановив, що офіцери і генерали, які досягли пенсійного віку солдатів і перебувають на службі, підлягають негайному звільненню на визначених для солдатів підставах. Наказом № 6 були ліквідовані одноразові допомоги. Такий стан схиляв офіцерів до незадоволення і був однією з причин неуступи в Червону Армію.

На Південно-Західному і Румунському фронтах процес демократизації, який проводився більшовиками, відбувався одночасно з процесом українізації військ, що призвело до боротьби за солдатські маси. 26 жовтня при штабі Південно-Західного фронту та штабах особливі 7-ї, 11-ї армії було створено “Комітет порятунку”, який підтримував ідею національного звільнення. При штабах Південно-Західного, Румунського фронтів та Київського і Одеського військових округів Центральною Радою були призначені комісари. 5 листопада представники Генерального секретаріату Центральної Ради, “контрреволюційне” командування і фронтовий комітет Південно-Західного фронту уклали угоду, згідно з якою цивільне управління в районі дислокації армій здійснювалось Генеральним секретаріатом, а оперативне керівництво на фронті і в тилу — військовим командуванням. Ця угода була укладена за згодою ставки, яку очолив генерал

^[81] Молодчангин М.А. Из истории слома старых органов местного военного управления // Революционное движение в русской армии в 1917г. — М., 1981. — С.257-265.

^[72] Большевицкие организации Украины в период установления и укрепления Советской власти: Сб. док. и материалов. — К., 1962. — С. 668.

^[73] Там же. — С. 100.

М.Духонін^[21]. Після проведення військових з'їздів в Україні українізацію війська представниками Центральної Ради здійснювалось більш активно. Було створено 1-й український корпус та прийнято рішення перейменування Південно-Західного і Румунського фронтів на окремий Український фронт^[22]. Ради відкинули пропозицію М.Криленка, нового главноком більшовицької Росії, прислати свого представника в ставку для переговорів. За наказом секретаря військових справ С.Петлюри вони у військах захопили штаби, арештували членів ВРК, вимагаючи припинити демократизацію армії, вибори командного складу^[40].

7 грудня 1917 р. М.Криленко видав наказ про припинення українізації, який 11 грудня був схвалений В.Леніним і Раднаркомом Росії^[23]. Українським військовим частинам було заявлено: або визнайти владу Раднаркому Росії, або розборотись^[24]. М.Криленко 16 грудня видав наказ по арміях № 144 “Про контрреволюційну діяльність буржуазно-кадетської ради та про припинення українізації частин”. Це стало сигналом до початку широкомасштабних репресій проти прихильників українського руху в армії, в першу чергу за межами України. Почалися арешти, розгон українських військових з'їздів (Псков), українських військових рад, комітетів (Москва, Мінськ, Псков), напади, роззброєння, пограбування, а іноді й побиття українських вояків, які намагались прорватись на батьківщину^[25].

У грудні “Положення про демократизацію армії” від 30 листопада ВРК при ставці було доведене до виконання частинами Південно-Західного і Румунського фронтів наказом главноком М.Криленка. “Демократизація” на Румунському фронті проходила у складніших умовах, ніж на Південно-Західному. Причини були: наступ армії королівської Румунії, більший вплив на “військові частини Центральної Ради”, значний демобілізаційний настрій солдатських мас, а також те, що, враховуючи популярність в солдатських масах Військово-революційних комітетів, “контрреволюційне” командування Румунського фронту очолило їх створення. 26 жовтня в Яссах було сформоване “Тимчасове фронтове революційне бюро” в складі

^[21] Децинский Л.Е. Большевики во главе революционного движения в армии и на флоте. — С. 126.

^[22] Киевская мысль. — 29 ноября, 1917.

^[23] Октябрьская революция и армия: Сб. док. — С. 258.

^[24] Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. — Т.5. — С. 126.

^[25] СУ (Сборник узаконений) РСФСР. — № 9, 1917. — С. 144.

^[26] СУ (Сборник узаконений) РСФСР. — № 9, 1917. — С.51.

представників командування, комісаріату, Центральної Ради та фронтового відділу Румчероду^{191 1)}.

Не визнавши влади Раднаркомом і надзвичайний з'їзд Румунського фронту, який відбувся в листопаді 1917 р. Більшовики на знак протесту покинули з'їзд і були учасниками створення військово-революційних комітетів. Під керівництвом комісарів "ревкоми" були створені в усіх 4-х арміях фронту^{191 2)}. Боротьбу солдатських мас очолили більшовики.

У другій половині листопада в усіх арміях Румунського фронту були проведені партійні конференції, а в кінці листопада відбулась в Кишиневі загально-фронтова партійна конференція, яка обрала фронтовий більшовицький комітет, виробила тактику боротьби за солдатські маси.

На початку грудня був створений військово-революційний комітет фронту на чолі з П. Барановим. ЦК РСДРП(б) направив комісаром фронту більшовика С. Рошала. Більшовицький революційний комітет оголосив встановлення радянської влади на всьому фронті^{190 3)}. З приводу цього в грудні війська Румунії розпочали захоплення Бессарабії. Під час румунської окупації ВРК і представники ЦК РСДРП(б) були заарештовані і розстріляні.

Крім демократизації старої армії, з метою її зламу проводилась також демобілізація. В листопаді—грудні 1917 р. на підставі Декрету від 12 листопада, підписаного В. Леніном, звільнено з армії солдатів 1899—1901 рр. призову^{197 4)}.

Інтенсивно процес зламу старої армії в Україні почався після встановлення більшовицької влади. Всередині грудня 1917 р. рішенням I Всеукраїнського з'їзду Рад Тимчасовий ЦВК терміново розповсюдив на території Української республіки всі декрети більшовицької Росії, в тому числі про демократизацію і демобілізацію армії. У цей час обмежувалась національна пропаганда, ускладнювалась робота національного відродження, яка суперечила ленінським декретам. Український радянський уряд прийняв до виконання постанову, згідно з якою затверджувалась єдина форма військового будівництва для всіх республік колишньої імперії,

^{191 1)} Румчерод — назва Центрального виконкому Ради робітничих та солдатських (матроських) комітетів Румунського фронту, Чорноморського флоту і Одеської області, вибраний 1-м фронтовим і обраним з'їздом рад в Одесі в травні 1917 р. (Гражданская война и военная интервенция в СССР. — М., 1987. — С. 523)

^{191 2)} Военные комитеты действующей армии: Сб. док. — С. 396.

^{191 3)} История Украинской ССР. — Т. 6. — С. 206-207.

^{191 4)} Мици И. И. Год 1918-й. — С. 68.

вводилась демократизація всієї армії, а правові акти Росії з питань військового будівництва після видання автоматично набували юридичної сили.

Стала очевидною необхідність для більшовиків замість нечисельної Червоної гвардії і демобілізованої тривалою війною старої армії організувати робітничо-селянську армію з метою захисту більшовицьких завоювань від інтервенції інших держав.

В Україні роботу з організації "нової армії" здійснювали з врахуванням досвіду більшовицької Росії. Після тривожних подій на Румунському фронті В. Ленін запропонував приступити до формування 10 корпусів соціалістичної армії в Петроградському і Московському військових округах. Це рішення стосувалось і України, оскільки у Московський округ входили Харківська губернія і Донбас. На нараді були вироблені основні напрямки будівництва нової соціалістичної армії^{191 1)}.

З метою залучення до цієї роботи широких армійських мас М. Криленко розіслав командуючим фронтами телеграму, в якій говорилось, що "стара армія знесилена", тому "повинна бути створена єдина революційна народна соціалістична гвардія на фронті і в тилу". 25 грудня М. Криленко видав наказ "Про створення Народної соціалістичної гвардії" і направив її у війська.

Формування нових добровільчих частин здійснювалось у відповідності до "Інструкції по формуванню батальйонів Народно-соціалістичної гвардії в районі дивізійних резервів і частин, розташованих в прифронтовій зоні"^{194 2)}. Комплектування більшовицьких частин покладалося на корпусні солдатські комітети, які зобов'язані були визначити полки надійними в бойовому і революційному відношенні. Ці полки оголошувались полками народно-соціалістичної гвардії, в яких солдатські комітети проводили запис добровольців і з них формували роти. Небажаючи добровільно записуватись в Народно-соціалістичну гвардію зараховувались в інші роти, які називались "регулярними". Ті інші роти зводились відповідно у батальйони — полки — корпуси. Отже, діюча армія була розділена на дві частини — добровільну народно-соціалістичну гвардію і стару армію. Війська старої армії підлягали поетапній демобілізації. У цій ситуації попередня безперервна лінія фронту повинна була

^{191 1)} Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. — Т. 5. — С. 152.

^{191 2)} Кораблев Ю. И. Рождение вооруженных сил Советского государства. — М.: Знание, 1988. — С. 29.

замінюватись системою оборони сильними військовими Групами важливих стратегічних районів. М. Криленко в кінці 1918 р. писав, що створення нової армії на добровільній основі — це єдине правильне рішення, яке забезпечило швидку реорганізацію військ^{[40]1}.

План, схвалений більшовиками, розглядався Всеукраїнським з'їздом з демобілізації, який проходив в грудні 1917 р.— січні 1918 р. З'їздом було вироблено Положення про організацію соціалістичної армії. Таким чином, в кінці грудня 1917 р. поряд з раніше створеною Червоною гвардією було засновано і другу форму організації збройних сил більшовицької держави — Народно-соціалістичну гвардію, яка стала основою будівництва регулярної армії більшовиків. У період приходу німецьких військ в Україну понад 43% складу були червоногвардійці, які в своїй більшості вступили в Народно-соціалістичну гвардію^{[49]2}.

Робота з формування підрозділів Народно-соціалістичної гвардії проводилась і направлялась військовим відділом ЦВК Радянської України, який мав завдання термінового створення регулярних революційних частин. Крім того, на військовий відділ покладалась організація контрпропаганди проти військ Центральної Ради. У своїй роботі військовий відділ ЦВК покладался на народне секретарство військових справ. 4 січня 1918 р. народне секретарство військових справ видало наказ про свою внутрішню структуру, яка складалась із мобілізаційного, військово-технічного забезпечення і продовольства, зв'язку і фінансів та військово-санітарного відділу. Мобілізаційний відділ мав у складі три підвідділи: з реорганізації армії, з організації полків Червоного козацтва, з організації Червоної гвардії. Завідувачі цими підрозділами входили до складу колегіального управління секретарством^{[11]3}.

У своїй діяльності військовий відділ ЦВК України і Народне секретарство військових справ керувались рішенням ЦК РКП(б), ВУЦВК і Українського радянського уряду^{[48]4}. Питання про формування більшовицькою владою добровільних регулярних військових частин гостро ставилось ще 17 грудня 1917 р. у повідомленні про створення першого радянського уряду України — Народного секретаріату, а

¹⁾⁴⁰ Октябрьская революция и армия: Сб. док.— С. 323, 326.

²⁾⁴⁹ Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энцикл.я.— С. 299.

³⁾¹¹ Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине: Сб. док. и материалы.— Т.3.— С.48.

⁴⁾⁴⁸ Спириц А. Из истории РКП(б) в годы гражданской войны и военной интервенции // Вопросы истории КПСС.— № 3, 1989.— С. 37.

25 грудня Народний секретаріат прийняв постанову про організацію Червоного Козацтва^{[13]1}.

Роботу з організації Червоного Козацтва розпочали в Харкові під впливом більшовицької пропаганди. Не дивлячись на це, старому командуванню вдалось зберегти свій вплив в 1-му батальйоні, кулеметній роті, де були згруповані національно свідомі офіцери і солдати^{[13]2}.

29 грудня постановою ВУЦВК на базі 2-го Українського запасного полку М.Примаковим, якому було доручено організацію Червоного Козацтва, утворено нову “революційну” військову частину для боротьби з Центральною Радою^{[29;41]3} — “Перший полк Червоного Козацтва імені Робітничо-Селянської Української Республіки”, а командиром і комісаром полку призначено його організатора — В.М.Примакова^{[25]4}. Назва полку “Червоне Козацтво” була прийнята на противагу “Вільному Козацтву” Центральної Ради і мала підкреслювати як національний (український), так і класовий (робітничо-селянський) характер створеної частини. Червоне козацтво формувалось, на відміну від Червоної гвардії, не на виробництві, а із добровольців: солдатів, робітників і селян-бідняків. Створення Червоного козацтва було однією із спроб організації робітничо-селянської ЧА в Україні з метою захисту більшовицької влади і боротьби з “націоналістичною” Центральною Радою^{[41]5}.

Після взяття Києва червоної козакі були залучені до масових розстрілів українських патріотів, а їх командир В.Примаков став надзвичайним комісаром по боротьбі з контрреволюцією у Києві. Звідси видно, що навіть ідея відродження козацтва, яка мала тоді велику популярність, була використана більшовиками у боротьбі з Центральною Радою. Тому боротьба з національним рухом, українською державною владою — Центральною Радою — була основною причиною створення збройних сил радянської України. У своїх спогадах В.А.Антонов-Овсенко писав, що як тільки були вирішені ці завдання, необхідність в подальшій назві української радянської армії “Червоним козацтвом” відпала^{[2]6}.

¹⁾¹³ Вісник УНР.— 5 січня, 1918.

²⁾¹³ Вісник УНР.— 5 січня, 1918.

^{3)28;41} Історія українського війська (1917- 1995). Упорядник Я.Дашкевич.— Львів: Світ, 1996.— С.58; Примаков В.М. И восходили маки красные: Очерки, статьи, рассказы.— Киев, 1987.— С.14.

⁴⁾²³ Дубинский Г.В., Шевчук Г.М. Червоное козацество.— С.15.

⁵⁾¹⁴ Петров В.П. Комкор червоных козаків.— Київ, 1964.— С.49.

⁶⁾¹³ Антонов-Овсенко В.А. Записки о гражданской войне.— М.-Л., 1928.— Т.1.— С.133.

РОЗДІЛ 2. СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УСРР ТА ЇХ ЗАКОНОДАВЧЕ ОФОРМЛЕННЯ

15 січня 1918 р. було прийнято декрет Раднаркому РРФСР “Про створення Робітничо-селянської Червоної Армії”, який, крім голови РНК В.Леніна, народних комісарів по військових справах П.Дибенка, М.Криленка і М.Подвойського та керуючого справами РНК Бонч-Бруевича і секретаря РНК М.Горбунова^{[20] 1)}, підписав і постійний представник України при РНК В.Затонський. Офіційно цей підпис не вимагався, але був виконаний за пропозицією В.Леніна “на всяк випадок, маючи на увазі єдність Збройних Сил Радянської Росії і Радянської України”^{[24] 2)}. Таким чином, радянський уряд України схвалив єдині принципи і напрямки будівництва нових збройних сил радянської держави. І це рішення незабаром було продубльовано у Харкові Народним секретаріатом України 20 січня 1918 р. і декретом “Про організацію народної революційно-соціалістичної армії в Україні”³⁾.

В основу декрету Народного секретаріату були покладені більшовицькі принципи будівництва Червоної Армії: добровільний підбір командування при рекомендації кандидатів революційно-соціалістичними партіями, радянськими організаціями, залучення до війська якомога більше селян-бідняків та революційно настроєних солдатів старої армії^{[41] 3)}. Правда, в декреті Народного секретарства про організацію Червоного козацтва української ЧА були деякі відмінності, а саме: крім грошового утримання червоногвардійців, в ньому було визначене грошове утримання інспекторів і командирів⁴⁾, порядок забезпечення сімей червоноармійців, встановлювався шестимісячний обов'язковий строк служби добровольців. Таким чином, декрет Народного комісаріату формально закріплював правові основи будівництва регулярної добровольчої армії в УСРР, а контроль за виконанням цього декрету покладался на Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів.

У комплектуванні нових військових частин певну роль відіграли

^{1) [20]} Декреты советской власти. — М., 1957. — С.352-355.

^{2) [24]} Этапы большого пути: Сб. воспоминаний о гражданском воине. — М., 1963. — С.153.

^{3) [41]} Правда. — 2 квітня., 1918.

⁴⁾ Передбачалась оплата: командирів взводу — 40 крб. на місяць, батальйону, полку — 100; дивізії — 125; корпусу — 150; командуючому — 175. Сім'ї червоноармійців забезпечувались “натурою по місцевих нормах”.

і районні штаби ЧА, діяльність яких регламентувалась спеціальною Інструкцією від 20 березня 1918 р. Ці інституції засновувалися при губернських і повітових радах, які мали мобілізаційні відділи й на підставі своїх інструкцій з формування військових загонів створювали військові частини^{[11] 1)}. Отже, апарат місцевого військового управління не був чітко організованим та централізованим. Це призвело до “самоцинства” місцевих рад, які використовували сформовані підрозділи для своїх потреб, а інколи навіть могли відкликати направлені червоноармійські загоны на фронт для інших цілей, не враховуючи бойового становища. Заново створені військові частини дуже відрізнялись одна від іншої, як за своїм складом, так і за кількістю. Найбільш типовою бойовою одиницею ЧА у той період був загін у складі 100-300 чоловік, а також полки і батальйони. Полки і батальйони також були різні, вони ділились на роти або дружини, дві третини їх складу становили робітники, решту — демобілізовані із старої армії солдати. Основну масу червоноармійців складала молодь, а 30% особового складу були старші за 30 років^{[46] 2)}.

Більшовики розуміли потребу вдосконалення військового апарату і збільшення централізації управління в ході будівництва ЧА. Особливо невідкладним це завдання було в Україні, де наступали німецько-австрійські війська. В цей час військовий відділ ЦВК та секретарство у військових справах посилили свою роботу, в ході якої були створені 21 січня 1918 р. відділи: морський і авіаційний^{[13] 3)}, а 22 лютого ЦВК України сформовано Надзвичайний комітет оборони республіки у складі В.М.Примакова, М.О.Скрипника та інш., з основою функцією організації всебічної оборони Радянської України.

Певну роль в створенні Збройних Сил Радянської України відігравали з'їзди рад. У резолюції II Всеукраїнського з'їзду Рад, який проходив 17-19 березня в Катеринославі, говорилося, “що делегати при поверненні на місця повинні піднімати села і міста і створювати міцну Робітничо-селянську Червону Армію, сильною духом і пролетарською свідомістю”. Також оголошувалась мобілізація комуністів. Та Народне секретарство у військових справах реалізувало свою функцію лише в прифронтових губерніях Лівобережної України.

^{1) [11]} Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине: Сб. док. и мат.ов.

^{2) [46]} Матвеева Т. Строительство Вооруженных Сил суверенной Украинской социалистической республики, декабрь 1917 — июнь 1919г. — Харьков, 1990. — С.138.

^{3) [13]} Вісник УНР. — № 14. — 21 січня 1918.

Формування частин ЧА в основному здійснювалось Одеською радою на Півдні України і Раднаркомом Донецько-Криворізької республіки — на Сході. ЦВК Рад Одеси оголосив себе верховним органом Румунського фронту і Одеської області, в обов'язки якої входила також і організація нових збройних сил. 23 січня Одеська рада спільно з революційними комісарами штабів Одеського військового округу і Румунського фронту, прагнучи прискорити будівництво регулярних військ, видала постанову «Про організацію РСЧА», яка повторювала аналогічні положення затверджених Раднаркомом РСФРР і Народним секретаріатом України з урахуванням деяких змін: скорочення обов'язкового строку служби добровольців до трьох місяців та збільшення грошового утримання червоноармійцям, запис добровольців проводився у всіх військових частинах округу так званими організаційними бюро. 28 лютого наказом Одеського ВРК в Тираспольському, Акерманському, Овідіопільському повітах була оголошена мобілізація чоловіків у віці 18-45 років, і проводилась вона під наглядом мобілізаційних відділів повітових рад робітничих депутатів^[21]. Будівництвом збройних сил в Донецько-Криворізькій республіці займався народний комісаріат військових справ Донкривбасу на чолі з Л.М.Рухимовичем. 27 лютого 1918 р. Раднарком Донецько-Криворізької республіки видає декрет «Про організацію Червоної Армії», згідно з яким центральний штаб ЧА Донбасу був перетворений в центральний штаб Червоної Армії регіону на чолі з Д.Пономарьовим. При цьому штабі організувались відділи: мобілізаційний, формування і навчання, забезпечення зв'язку, організаційно-агітаційний та інш. З метою покращення цього процесу було оголошено, що всі загони Червоної Армії формуються тільки Центриштабом «Донецької» республіки згідно з розробленою Інструкцією^[22]. Та здійснити реорганізацію не вдалося внаслідок впровадження військового стану. 4 березня в Харкові було створено надзвичайний штаб оборони Донбасу, який терміново приступив до формування збройних сил, застосовуючи і добровольчий принцип, і мобілізацію через швидке просування німецько-австрійських військ.

В.А. Антонову-Овсієнку запропонували перейти в розпорядження уряду Радянської України^[15] 3, а 7 березня ЦВК Рад і Народний секретаріат України призначив В.О. Антонова-Овсієнка народним

секретарем військових справ і головнокомандуючим Збройними Силами Радянської України на чолі з А.І. Геккером^[23], в його апарат входив мобілізаційний відділ. Зміцнюючи єдиний фронт для боротьби з «контрреволюцією», уряд Радянської Росії надавав і безпосередню військову допомогу більшовикам України. Крім того, більшовики прагнули денационалізувати армію України, для чого запроваджувалось формування інтернаціональних загонів із числа колишніх військовополонених. З цією метою в Києві був створений в кінці лютого 1918 р. «Штаб міжнародних революційних армій» з відділом в Харкові і Одесі^[18]. Таким чином, в Червоній Армії воювали чехи, німці, австрійці, поляки та військовики інших національностей.

У березні 1918 р. Народний секретаріат України оголосив воєнний стан в Полтавській, Чернігівській і Херсонській губерніях і постановив провести там повну мобілізацію всіх жителів від 18 до 37 років чоловічої статі. Проведення її покладалось на головнокомандуючого В.О. Антонова-Овсієнка^[13], який отримав право провести мобілізацію і в інших губерніях у випадку запровадження воєнного стану. Це була перша спроба Народного секретаріату затвердити військовий обов'язок в Україні. Однак повна мобілізація не була проведена у зв'язку з відсутністю чіткого централізованого мобілізаційного органу та захопленням території німецько-австрійськими військами^[11].

У середині березня 1918 р. з різноманітних військових частин, загонів більшовики сформували декілька армій, якщо умовно можна назвати так ці об'єднання різних за чисельністю і організацією загонів. Всього було створено п'ять армій чисельністю біля 3-3,5 тис. чоловік^[23]. 1-а армія стала об'єднанням радянських військ, сформованим із військових частин Румунського фронту і Одеського військового округу. В її склад входили загони південних районів України — з Аккермана, Катеринославський соціалістичний полк, бронепοїзд А.Полуфанова та ін. Армія забезпечувала евакуацію Катеринославського району. Командували нею Асеев, пізніше

^[15] Директивы командования фронтов Красной Армии: Сб. док. и материалов в 4т. — М.: Воениздат, 1978. — Т.1. с.155.

^[18] Гражданская война на Украине: Сб. док. и материалов. — Т.1. — С.90.

^[19] Вісник УНР. — 19 березня, 1918.

^[23] Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине: Сб. док. и материалов. — Т.3. — С.247-248.

^[24] Директивы командования фронтов Красной армии: Сб. док. и матер-в. — Т.1. — С.764.

^[18] Известия Одесского Совета рабочих депутатов. — 28 февраля, 1918.

^[19] Донецкий пролетарий. — 19 марта, 1918.

^[20] В.И. Ленин. Биографическая хроника. — Т.5. — С.244.

П. Єгоров, С. Козюра, Ф. Харченко^(45) 1). В 2-у армію входили: 5-й і 6-й Заамурські кінні полки, загін Г. Котовського, Китайський батальйон, 19-а і 164-а піхотні дивізії Південно-Західного фронту і загін катеринославських робітників. Очолив це збройне формування командир тираспільського загону Венедиктов^(45) 2). 3-я армія об'єднувала загони і частини, які обороняли фронт по річці Дністер. Армією командував П. Лазарев, а з 18 квітня С. Чікава. Після здачі Одеси армія переправилась морем в Крим, а деякі частини відступили сушею і на початку квітня сконцентрувались в районі Лозової кількістю біля 5000 чол. і діяли на полтавському напрямку, утримуючи наступ на Донбас^(45) 3). 4-а армія була сформована в середині березня 1918 р. на Полтавщині. Основу 4-ї армії утворювали загони, сформовані із солдатів Південно-Західного фронту. В неї увійшли загони під командуванням В. Кіквідзе і Г. Чудновського, кінного червоного козацтва під командуванням В. Примакова, Чехословацького важкого артилерійського дивізійного бронезагону. Для підкріплення Армії радянське командування передало в її склад Харківський пролетарський полк, Костромську колону і декілька загонів Червоної Армії. 4-а армія обороняла від німецько-австрійських військ Харків, а після здачі його перейшла на територію РСФФР і увійшла в склад Воронізького загону. Армією командував В. Кіквідзе (березень), а пізніше Ю. Саблін (березень—квітень)^(45) 4). Чисельність Армії становила біля 3-х тис. червоноармійців. 5-а армія була створена також в середині березня 1918 р. із військових формувань, які діяли проти німецько-австрійських військ і військ Центральної Ради. В її склад увійшли 3-я колона радянських військ, перекинута в район Конотоп-Бахмач, Макіївські, Глухівські загони, загін Крачківського, інтернаціональний батальйон та ін. Крім того, в її склад пізніше увійшли 1-й Харківський Комуністичний загін. Перед армією було поставлене завдання оборони району Конотопу. Однак розпорошення її частин, нечисельність, низька дисципліна та відсутність чіткої структури стали причиною відступу армії в сторону Куп'янська, а в квітні вона була перейменована на 2-у окрему армію.

В кінці квітня — на початку травня 1918 р. загони і частини

¹⁾(45) 1) РДВА (Російський Державний військовий архів). — Ф. 14. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 1, 5; Антонов-Овсієнко В. А. Записки о гражданской войне. — Т. 2. — С. 33.

²⁾(45) 2) РДВА. Ф. 14. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 1.

³⁾(45) 3) Там же. — Спр. 244. — Арк. 30.

⁴⁾(45) 4) Антонов-Овсієнко В. А. Записки о гражданской войне. — Т. 2. — С. 80-81.

Червоної Армії під тиском військ Центральної Ради і німецько-австрійських військ змушені були відійти на територію РРФСР. Із загонів 1-ї, 2-ї, 5-ї армії була сформована 10-а армія РСФСР. Деякі частини 4-ї армії використовувались в повному складі і засилялись в якості партизанських загонів на територію України. Більшовики на час "еміграції" більшовицького уряду України розробили спеціальну тактику партизанської війни. Для керівництва повстанською боротьбою на території України було створено Полтавське бюро в складі 9-ти чоловік, куди входили А. Бубнов, В. Затонський, М. Скрипник та ін. У травні вони зустрілись в В. Леніним і виробили основу організації повстанського руху^(45) 1).

Створення перших більшовицьких загонів розпочалось ще весною 1918 р. в тилу німецько-австрійських військ за наказом В. Антонова-Овсієнка^(45) 2). В Чернігівській і Полтавській губерніях були створені Центральні військові штаби поряд з місцевими, які видавали накази, чим створювали своєрідну правову базу будівництва партизанських загонів і навіть проводили військову мобілізацію населення^(45) 3).

5 серпня 1918 р. Всеукраїнський ЦВРК видав наказ № 1 про початок загального виступу проти "Гетьманату і окупантів": "Всім ВРК, — йшлося в наказі, — стягувати наші сили в дружні бойові одиниці, які об'єднані в значні загони. негайно оголосити поголовну мобілізацію всіх робітників і селян України. Осіб, які ухиляються від виконання військового обов'язку, оголосити поза законом"^(45) 4). Внаслідок цієї роботи почали створюватись бойові одиниці, подібні на підрозділи регулярних військ. Крім того, Центральний військово-повстанський штаб на Чернігівщині поставив вимогу місцевим ВРК сформувати в кожній волості роту, в повіті — полк, що дозволило мобілізувати 10 тисяч чоловік.

22 вересня 1918 р. ЦВРК, виконуючи постанови ЦК РКП(б) і ЦК КП(б)У, видав наказ № 6 про створення 2-х повстанських дивізій^(45) 1), 13). Згідно з цим наказом були визначені штати майбутніх

¹⁾(45) 1) Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. — Т. 5. — С. 421.

²⁾(45) 2) РДВА. — Ф. 14. — Оп. 1. — Спр. 122. — Арк. 16.

³⁾(45) 3) Бубнов А. С. История одного партизанского штаба. // Этапы большого пути. — М., 1962. — С. 246-249.

⁴⁾(45) 4) Гражданская война на Украине: Сб. док. и материалов. — Т. 1. — Кн. 1. — С. 206.

¹³⁾(45) 13) История украинского войска (1919-1995). Упорядник Я. Дашкевич. — Львів: Світ, 1996. — С. 129; Арапов С. И. Ленин вел нас к победе. Воспоминания. — М., 1962. — С. 144-147.

з'єднань. Значення наказу визначається не стільки прямими практичними наслідками, скільки самим фактом відмови від повстансько-партизанського руху як головної форми збройної боротьби за звільнення України й переходом до створення регулярної армії під керівництвом більшовиків. Етапне, переломне значення наказу полягає ще й в тому, що, ознаменувавши перехід від загонової системи до полкової, він поставив на порядок денний питання про утворення дивізії, армії та командування в цілому.

Кожна повстанська дивізія складалася із 4-х полків піхоти. Так, в 1-у повстанську дивізію входив 1-й полк Червоного козачства — командир В.Примаков, 2-й Таращанський полк — командир В.Балаяс, 3-й Богунський полк — командир М.Щорс і 4-й полк під командуванням Я.Кисіля^{[18] 1)}, а полк — з 3-х батальйонів, по три роти в кожному. Пізніше у складі дивізії був сформований Новгород-Сіверський полк (командир Т. Черняк), полк В.Примакова наприкінці листопада 1918 р. було передано в склад 2-ї дивізії^{[29] 2)}. У батальйон також включали від однієї до трьох кавалерійських сотень. Роти складаліся із трьох взводів, а взвод — із трьох відділень по 12 чоловік. У полку нараховувалось 1080 штиків^{[45] 3)}. У його склад також входили чотири гарматні батареї, одна кулеметна команда з дванадцятьма кулеметами, спеціальні команди зв'язківців і тилові підрозділи^{[6] 9)}. Командири дивізій і полків призначалися розпорядженням ЦВРК, командири підрозділів — наказом командира дивізії.

Знаходження в Україні німецько-австрійських військ не дало можливості залучити при формуванні необхідний контингент призвоників шляхом мобілізації. Дивізії сформувалися з окремих добровольців і партизанських загонів. 23 жовтня РВК Резервної армії, дислокованої в Орловському окрузі, прийняв рішення про включення “Української дивізії” до свого складу без згоди ЦК КП(б)У^{[22] 3)}. Одним із етапів створення Червоної Армії в Україні став період її будівництва після відступу німецько-австрійських військ. У кінці 1918 р. — на початку 1919 р. в боротьбі з військами Директорії більшовицький уряд

^{1) [18]} Гражданская война на Украине.—Т.1, Кн.1.— С.344; Ауссем В. // Летопись революции.— №5, 1926.— С.10.

^{2) [29]} Історія українського війська(1919-1995).Упорядник Я.Дашкевич.—Л.,1996.— С.130.

^{3) [45]} РДВА.— Ф.103.— Оп.1.— Спр.51.— Арк.20.

^{4) [6]} Божко О.Формування та бойовий шлях 1-ї та 2-ї Українсь-х радян-х дивізій.— С.52.

^{9) [6]} Директива Главного командования Красной Армии: Сб. Док. и материалов.— М., 1969.— С.194-195.

в Україні приймає нові організаційні форми створення армії, здійснюється перехід від добровольчого комплектування до загальної військової повинності. Більшовики виробили програму створення масової регулярної, класової армії комуністичної держави. Робота проводилась під безпосереднім керівництвом В.Леніна. Розпочалась вона ще з листопада 1918 р., з часу формування в прикордонних з “нейтральною зоною” районах Радянської Росії на території Орловського округу Реввійськовою РСФСР Резервної армії, яка створювалася для “допомоги” формуванню в цій зоні війська України і підпорядковувалась головнокомандуючому військ РСФФР І.І.Вагетіцу^{[22] 1)}.

Згідно з наказом по резервній армії від 25 жовтня повстанці повинні були одержувати завдання від Реввійськової і діяти тільки з її дозволу, що викликало невдоволення рядового складу і командирів дивізій, а пізніше переросло у заворушення^{[4] 2)}. Після анулювання Брестського договору резервна армія отримала назву військ Курського напрямку та існувала під командуванням В.А.Антонова-Овсієнка, членами Ради були В.П.Затонський, І.В.Сталін, пізніше Ф.А.Сергєєв (Артем)^{[45:3] 3)}. 10 листопада було вирішено, що всі Українські збройні сили і створені ЦВРК органи їх формування, розвідки і забезпечення перейдуть в підпорядкування Реввійськової цієї групи. Таким чином, пройшло об'єднання всіх військ і командування, яке діяло в Україні. Під керівництвом більшовиків, 28 листопада, за погодженням із РВР РСФФР, щойно створеним Тимчасовим робітничо-селянським урядом України було прийняте рішення з організації революційної Військової Ради Української радянської армії в складі Ф.А.Сергєєва (Артема), В.П.Затонського і В.А.Антонова-Овсієнка (командуючого). У decretі уряду України “Про організацію Військової Ради Української радянської армії”^{[40] 4)} вказувалось, що йому підпорядковані всі діючі на території України Збройні Сили. Наказом Реввійськової Української радянської армії при ній створювався штаб на чолі з В.Х.Ауссемом, який складався із відділів: оперативного, військових сполучень, забезпечення і політичного^{[45:18] 5)}.

^{1) [22]} Там же. — С.83.

^{2) [4]} Ауссем В. // Летопись революции.— №5, 1926.— С.10.

^{3) [45]} РДВА.— Ф.6.— Оп.1.— Спр.42.— Арк.188; Антонов-Овсієнко В.А. На Украину // Летопись революции.— №4, 1929.— С.16.

^{4) [40]} СУ УССР.— №1, 1919.— С.5.

^{5) [45]} РДВА.— Ф.174.— Оп.5.— Спр.1;Гражданская война на Украине.— Т.1.— Кн.1.— С.456.

Формування регулярної армії почалося з реорганізації військ Курського напрямку, яка росла за рахунок добровольців по мірі просування військ на території України. Основною бойовою одиницею ЧА у відповідності з тимчасовими штатами, затвердженими Наркоматом військових справ РСФФР від 2 квітня 1918 р., була дивізія. Вона складалась із трьох бригад, кожна бригада — із двох полків, кожний полк — із трьох батальйонів, кожний батальйон — із трьох рот. Відповідно чисельний склад був: у дивізії — 7200 штуків, у бригаді — 2400, у полку — 1200, у батальйоні — 400, в роті — 140 чоловік. Основною військово-господарською одиницею був полк, оперативною одиницею — бригада. Ця штатна структура проіснувала протягом всього періоду боротьби в 1917—1922 рр. із певними змінами, оскільки на практиці допускались деякі відступи^[61].

Створення 1 і 2 дивізій покляло початок новій спробі більшовиків організувати збройні сили на національно-державній основі. Ця спроба була незрівнянно масштабнішою і тривалішою, ніж експеримент з Червоним козацтвом у 1918 р. і привела до утворення військової організації, в яку входили Український фронт, Наркомат у військових справах, три військові округи та інші структури^[62].

Внаслідок реорганізації було створено 1-й радянський український полк із Богунського повстанського полку, Ніжинського батальйону, 1-го ескадрону першого українського повстанського кавалерійського полку і легкої польової артилерійської батареї; 2-й радянський український полк — із Новгород-Сіверського і Таращанського повстанських полків, польової артбатареї, 2-го ескадрону 1-го кавалерійського полку; 3-й запасний радянський український полк — із загону П.І.Шестакова; 4-й запасний піхотний радянський український полк і 2-й запасний кавалерійський радянський український полк — із 5-го Глухівського повстанського полку і 1-го Петроградського комуністичного полку; 5-й радянський український полк — із Суджанського повстанського полку; 6-й радянський український полк — із Корочанського і Обоянського повстанських полків і батареї Михайловського; 7-й радянський український полк — із 1-го і 2-го сумських повстанських батальйонів;

8-й радянський український полк — із Оскольського повстанського полку; 3-й кавалерійський радянський український полк — із сотні Червоного козацтва, сотні штабу 2-ї повстанської дивізії і ескадрону П.І.Сахарова; легкої артилерійської дивізії із легкої пішої батареї, легкої кінної батареї, залізничної батареї, батальйону інтернаціоналістів^[63]. Із цих частин були сформовані дві радянські українські дивізії: 1-а радянська українська дивізія під командуванням І.С.Локотоша^[18] 2, пізніше М.О.Щорса, у складі двох бригад та 2-а радянська українська дивізія під командуванням М.П.Бобирева, пізніше А.М.Ленгівського у складі також двох бригад^[45] 3. Отже, в Україні більшовиками закладались основи розвитку регулярної армії, здатної вести збройну боротьбу у відповідності з вимогами військової науки і мистецтва. Реалізуючи ці рішення, у квітні 1919 р. частини Українського фронту були переформовані в три армії^[45] 4. 1-шу Українську радянську армію було створено на базі групи військ Київського напрямку у складі 1-ї і 2-ї українських радянських і 3-ї прикордонної дивізій, 1-ї кавалерійської і окремої Бесарабської бригад та інших з'єднань і частин. Командуючими армією були: С.Мащівський (15 квітня — 27 травня), І.Дубовий (27 травня — 24 червня); членами Реввійськради — М.Володимирів і В.Кушаков (15 квітня — 26 травня), П.Ткалун (26 травня — 25 червня); начальниками штабу — І.Дубовий (15 квітня — 26 травня), В.Купріянов (26 травня — 25 червня)^[19] 5.

2-а Українська радянська армія була сформована на базі групи військ Харківського напрямку у складі Задніпровської дивізії, 2-ї, 3-ї і Кримської бригад, які пізніше об'єдналися в 3-ю і 7-му стрілецькі дивізії. Командуючим був А.С.Скачко (7 квітня — 7 червня). Членами Реввійськради були: В.Дудіс (7 квітня — 7 червня), А.Тищенко (7 квітня — 5 травня), М.Вишневецький (5 травня — 7 червня).

3-я Українська радянська армія реорганізована із групи військ Одеського напрямку у складі 5-ї та 6-ї дивізій, а у травні в армію увійшли 1-а Бесарабська і 2-а інтернаціональна дивізії. Командуючим був М.А.Худяков (15 квітня — 9 червня), членами Реввійськради були

¹¹⁹³ РДВА.— Ф.14, оп.1, спр.134.— Арк.25.

¹¹⁹⁴ Гражданская война на Украине.— Т.1, Кн.1.— С.481.

¹¹⁹⁵ РДВА.— Ф.174.— Оп.2.— Спр.1.— Арк.368-369; Ф.14.— Оп.1.— Спр.135.— Арк.25.

⁴¹⁹³ РДВА.— Ф.103.— Оп.1.— Стр.89.— Арк.198, 199.

⁵¹⁹³ Гражданская война и военная интервенция в СССР. / Гл.ред. С.С.Хромов и др.— М., 1987.— С.452.

¹¹⁹⁶ Матвеева Т. Строительство вооруженных сил суверенной Украинской Советской Социалистической Республики, декабрь 1917г.— июль 1919г.— Харьков, 1990.— С.179.

²¹⁹⁶ Божко О. Вказана раніше праця.— С.99-100.

М.В.Голубенко (15 квітня — 9 червня), А.М.Соколов (12 травня — 23 червня), Є.І.Єфімов (3—23 червня), начальник штабу І.А.Піонтовський (15 квітня — 23 червня). 5 травня 1919 р. рішенням Тимчасового робітничо-селянського уряду Кримської радянської республіки була створена Кримська армія, яка увійшла до складу Українського фронту^[49]. У своїй діяльності командуючі керувалися “Положенням про командуючого армією, який входить у склад фронту”, прийнятим РВР РСФФР 5 грудня 1918 р.^[45] У першій половині 1919 р. також були сформовані повітряний флот, військово-морський та річковий флоти УСРР^[45].

^[49] Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия.— С.312,

602.

^[45] РДВА.— Ф.25860.— Оп.1.— Спр.32.— Арк.3.

^[46] РДВА.— Ф.103.— Оп.1.— Спр.260.— Арк.26.

РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ЗАСАДИ БУДІВНИЦТВА УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ АРМІЇ

На практиці все управління Українською радянською армією в той час здійснювалось через відповідні установи РСФФР, а Реввійськрада Української армії координувала і направляла цю роботу.

Детально основні напрямки військового будівництва в Україні зазначаються у пояснюючій записці^[45], віднайденій у Російському державному військовому архіві. У ній стверджувалося, що загальне керівництво Збройними Силами і військовими справами Російської Федерації покладалося на центральний уряд РСФСР. Збройні Сили України, які входили до вищевказаної Федерації, підпорядковувались центральній владі РСФСР. Розуміючи значущість вирішення питань оборони урядом УСРР, від яких залежало саме існування республіки та проблеми мобілізації і всеобучу, які у великій мірі стосувались інтересів всього населення, заборонялося доводити до відома уряду України інформацію про заходи і плани центральних військових властей РСФСР. Всі питання військового будівництва уряд України повинен був вирішувати в ході безпосередніх контактів з військовими органами РСФСР. Уряду України відводилася лише пасивна роль з вивчення потреб і забезпечення армії всім необхідним. Крім того, на уряд покладалася контроль за дотриманням законодавства і життєвим укладом місцевого населення в зв'язку з існуванням “самоостійного українського законодавства” та “самобутністю” місцевого населення^[45]. З метою здійснення цих функцій до складу уряду УСРР пропонувалося ввести особливий військовий орган — Народного комісара з військових справ з військовим секретаріатом^[45]. Вся діяльність Народного комісара з військових справ регламентувалася “Положенням про Народного комісара з військових справ України”^[45]. Положення складалось з десяти пунктів, якими затверджувався статус, завдання та обов'язки Народного комісара. Народний комісар з військових справ України був військовим представником РСФСР при уряді України і одночасно був членом

^[45] РДВА.— Ф.25860.— Оп.1.— Спр.31.— Арк.32-33.

^[46] РДВА.— Ф.25860.— Оп.1.— Спр.31.— Арк.320б.

^[47] Там же.

^[48] Там же.— Арк.1.

РВР Росії. На Наркома з військових справ покладалась такі завдання: інформування уряду України про всі плани, заходи і вимоги уряду РСФСР у військових справах; підготовка і внесення на розгляд Раднаркомом України законодавчих пропозицій у відповідності з дорученням центру; представлення подань про всі плани, пропозиції, заходи і вимоги уряду України; повідомлення центру про стан в Україні та нагляд за точним виконанням завдань центру і узгодженні дій урядів обох держав; інформування Раднаркомом України про роботу місцевих військових організаційно-адміністративних закладів, про стан збройних сил, озброєння, постачання на території України; підготовка і подання законопроектів в Раднарком України та інші керівні органи з метою регламентування військового будівництва⁽⁴⁵¹⁾ 1). Нарком з військових справ обирався Раднаркомом і затверджувався з'їздом Рад робітничих і селянських депутатів⁽⁴⁵²⁾ 2) та наділявся такими повноваженнями: підбір кандидатів на посади окружних і міських військових комісарів, призначення яких здійснювалось центральною владою РСФСР; звернення за клопотаннями до РВР РСФСР про усунення з посад вищевказаних осіб. При виконанні повноважень він користувався правами командуючого арміями фронту. У своїй діяльності Народний комісар керувався нормативно-правовими актами УСРР та військовим законодавством РСФСР⁽⁴⁵³⁾ 3).

У цей час розробляються й інші Положення про військові органи, зокрема "Положення про радянську Армію України", "Положення про Реввійськграду Української армії" та інші. У "Положенні про Радянську армію України" вказувалось:

1. Радянська Українська армія входить складовою частиною до загальноросійської і на неї розповсюджуються всі законоположення, які стосуються останньої;

2. В оперативному відношенні вона повністю підпорядкована головнокомандуючому всіма збройними силами Російської республіки;

3. На чолі її стояла Реввійськрада, члени якої обирались і затверджувались Реввійськградою Російської республіки;

4. Головнокомандуючому належало право визначення району дії цієї армії відповідно до ходу військових операцій разом з іншими

арміями чи групами армій, її включення в склад того чи іншого фронту або визначення її фронтом.

5. Українська радянська армія забезпечувалась центральними установами Російської республіки через військовий відділ Тимчасового Робітничо-селянського уряду України, який, по суті, є одним з військових округів Російської радянської республіки і користується правами такої республіки;

6. До утворення Харківського залізничного району відповідальний за пересування військ радянської Української армії підпорядковувався начальнику військових сполучень Південного фронту;

7. Усе військове майно (артилерійське, інтендантське), захоплене Українською армією, підлягало обліку і розподілу центральним органом постачання Російської Радянської республіки⁽⁴⁵¹⁾.

У "Положенні про Реввійськграду Української армії" визначалось, що:

1. Реввійськгради підпорядковані в оперативному відношенні всі збройні сили Радянської України, в тому числі і ті, що перебувають в стадії формування;

2. У господарському та адміністративному відношенні частини недіючої армії підпорядковувались військовому відділу;

3. Усі призначення на командні посади, надалі аж до створення Головного штабу радянської армії України, проходять через Реввійськграду;

4. Оперативний план постачання вироблявся Реввійськградою;

5. План мобілізації проводився органами військового відділу за узгодженням з Реввійськградою;

6. За діючою армією залишалось право самостійних заготовок, мобілізації коней та засобів пересування у прифронтовій смузі при повідомленні військового відділу;

7. Інспекція військових частин та їх установ була відділом Реввійськгради;

8. Укомплектування діючих частин здійснювалось, на вимогу Реввійськгради, військовим відділом⁽⁴⁵²⁾.

Аналіз цих положень підтверджує, що будівництво Української радянської армії проходило під постійним контролем та безпосереднім керівництвом з боку органів влади РСФСР⁽⁴⁵³⁾. Стає очевидним, що

¹⁾48 РДВА.— Ф.25860.— Оп.1.— Спр.31.— Арк.10б.

²⁾48 РДВА.— Ф.25860.— Оп.1.— Спр.31.— Арк.10б.

³⁾48 РДВА.— Ф.25860.— Оп.1.— Спр.31.— Арк.10б.

¹⁾48 РДВА.— Ф.103.— Оп.1.— Спр.520.— Арк.17.

²⁾48 РДВА.— Ф.103.— Оп.1.— Спр.520.— Арк.15.

³⁾48 РДВА.— Ф.25860.— Оп.1.— Спр.31.— Арк.30,300б,31,310б.

владні структури РСФСР таким чином здійснювали військово-політичне об'єднання України і Росії. Створення спеціального органу уряду України — Народного комісара з військових справ з введенням його одночасно до Реввійськради Росії надало можливість координувати військове будівництво в Україні і здійснювати керівництво виконанням завдань центру на місцях. Ці плани виконувались успішно, оскільки на підставі цих Положень Нарком з військових справ входив водночас до двох урядів "місцевого" і загальноросійського^{[45] 1)}.

Після затвердження, в грудні 1918 р., Тимчасовим Робітничо-селянським урядом України Положень — «Про Радянську армію України», «Про Реввійськрату Української армії» та «Інструкції політичним комісарам військових частин Радянської армії України», в яких зазначалося, що Радянська Українська армія є складовою частиною загальноросійської і на неї поширюються всі законоположення останньої^{[18] 2)}, юридично закріплювався стан Української радянської армії.

Подальшим вдосконаленням будівництва армії було запровадження мобілізації, яка здійснювалась на основі "Положення про управління формуванням ВРВ Української радянської армії", прийнятого Тимчасовим робітничо-селянським урядом України^{[45] 3)}. Самовільні мобілізації були заборонені. Однак самовільні призови деяких командирів, які ігнорували це Положення, підірвали організаційне забезпечення військ, порушували мобілізаційні плани уряду і вищого командування, вносили дезорганізацію у формування частин, викликали незадоволення населення^{[45] 4)}.

З метою покращення будівництва збройних сил і усунення недоліків були видані наркоматом у військових справах України накази: 20 лютого 1919 р. "Про обов'язки солдат Червоної Армії", а 25 лютого "Про наркомат по військових справах". Особлива увага в них приділялась зміцненню військової дисципліни. Обов'язки солдата вимагали: "Будь дисциплінований, на варті пильний, в бою невідступний і хоробрий"^{[45] 5)}. Наказ від 25 лютого затверджував основні принципи будівництва збройних сил. Відношення між

стройовим і адміністративно-господарським складом повинен становити 4 до 1. Всі з'єднання повинні бути готові до виконання самостійних оперативних завдань, маючи високу керованість і мобільність. Управління повинно базуватися на поточному виконанні наказів командирів і законів держави. Накази повинні прийматись у відповідності з радянськими декретами, постановами і новими статутами, а також старими статутами у частині, що не суперечить принципам будівництва соціалістичної армії^{[46] 2) 1)}.

Важливим напрямком у військовому будівництві України стало формування військово-адміністративного апарату, яке розпочалося 28 листопада 1918 р. створенням центрального органу військового управління-військового відділу тимчасового робітничо-селянського уряду України з метою об'єднання діяльності військових комісаріатів на місцях^{[45] 2)}. У прийнятю 12 грудня 1918 р. урядом України "Положення про військовий відділ" вказувалося, що в його функції входили розробка планів мобілізації, адміністративне і господарське керівництво формуючими в тілу частинами і курсами командного складу. 27 грудня 1918 р. на чолі військового відділу була поставлена колегія у складі голови Ф.А.Сергеева (Артема), членів А.В.Смелянова і П.А.Кім. Завідуючий відділом, він же голова колегії, направляв і контролював відділ, формуючі війська і військові організації. Під його керівництвом колегія активно займалась розробкою нормативних актів у сфері будівництва регулярної Червоної Армії України.

Ще одним кроком у будівництві центрального військово-адміністративного апарату стало рішення Тимчасового робітничо-селянського уряду 23 січня 1919 р. про створення Вищої військової інспекції Червоної Армії України, яка підпорядковувалась уряду і як орган спеціального контролю зобов'язувалась виявляти недоліки у військовому будівництві^{[45] 3)}. Робота регламентувалась "Положенням про Вищу військову інспекцію в Україні" від 30 січня 1919 р.

У березні 1919 р. більшість відділів наркомату військових справ були перетворені в управління, а їх діяльність регламентувалась "Загальним положенням про управління наркомату військових справ України"^{[45] 4)}. Керівництво діяльності кожного управління

^{1) 1922} РДВА.— Ф.103.— Оп.1.— Спр.520.— Арк. 15.

^{2) 1919} Гражданская война на Украине.— Т.1,Кн.1.— С.523,534.

^{3) 1918} РДВА.— Ф.103.— Оп.1.— Спр.520.— Арк.17.

^{4) 1918} РДВА.— Ф.999.— Оп.1.— Спр.15.— Арк.21; спр.16.— Арк.11.

^{5) 1918} РДВА.— Ф.25860.— Оп.1.— Спр.38, 39.

^{1) 1922} СУ УССР.— №5.— С.169, 1919; Антонов-Овсеенко В.А. Записки.— Т.4.— С.125.

^{2) 1918} РДВА.— Ф.25860.— Оп.1.— Спр.3.— Арк.15.

^{3) 1918} РДВА.— Ф.25860.— Оп.1.— Спр.570.— Арк.1-3.

^{4) 1918} РДВА.— Ф.25860.— Оп.1.— Спр.510.— Арк.2,10; Там же.— Спр.422.— Арк.2-3; Там же.— Спр.34.— Арк.2

покладалось на начальника управління і комісара. Одним із управлінь було і військово-юридичне управління, на яке були покладені обов'язки з розробки законопроектів, систематизації і тлумачення військового законодавства, контроль за вирішенням справ, а також вищий контроль за здійсненням правосуддя у військових трибуналах, в складі якого були відділи: законодавчий, юристконсультський, судовий, кодифікаційний і канцелярія.

Одночасно з будівництвом центральних військово-адміністративних органів проводився робота з удосконалення місцевих установ. На зміну військовим відділам місцевих Рад прийшли підпорядковані військовому відомству комісаріати^[51], діяльність яких регулювало "Положення про губернські, повітові комісаріати України", видане в січні 1919 р. Вищою військовою інспекцією України. Волосні військомати утворювались у кожній волості й були безпосередньо підпорядковані повітовим військоматам. Військовий комісар волості відповідав за несвочасне виконання розпоряджень військової влади. Вищою ланкою в системі військоматів був окружний військомат, якому належала військово-адміністративна влада в окрузі. Підпорядковувався він безпосередньо народному комісару України у військових справах, а основним завданням його були підготовка і формування резервів для діючої армії^[45] 2). Вся територія України поділялась, згідно з наказом військового відділу Тимчасового робітничо-селянського уряду від 28 січня 1919 р., на три округи: Київський, Харківський і Одеський^[45] 3). Таким чином, в Україні було створено 3 окружних, 10 губернських, 88 повітових і 1530 волосних військових комісаріатів^[45] 4), що не повністю виправдовувало себе. Правда, на 1 лютого 1919 р. було організовано лише 2 округи: Київський (у складі Волинської, Подільської, Херсонської губерній) і Харківський (у складі Харківської, Полтавської, Чернігівської губерній)^[45] 5).

Не дивлячись на успіхи в будівництві регулярної Червоної Армії результати були не зовсім задовільні. Підготовка резервів була слабка, а поступаюче на фронт поповнення було нечисельним⁶⁾. У багатьох

¹⁾¹⁹ Берзин Р.И. Этапы строительства Красной Армии // Этапы большого пути.— С.155-156.

²⁾¹⁹ РДВА.— Ф.25860.— Оп.1.— Спр.47.— Арк.10.

³⁾¹⁹ РДВА.— Ф.25860.— Оп.1.— Спр.37.— Арк.14.

⁴⁾¹⁹ РДВА.— Ф.25860.— Оп.3.— Спр.45.— Арк.19-20.

⁵⁾¹⁹ РДВА.— Ф.25860.— Оп.1.— Спр.47-3.

⁶⁾ Так, облік військовозобов'язаних весною 1919р. був проведений тільки в 51 повіті із 88 і при цьому тільки 10% виявлених військовозобов'язаних було призвано в армію.РДВА.— Ф.25860.— Оп.3.— Спр.45.— Арк.11-28.

військових частинах і з'єднаннях не було покінчено з партизанщиною. 13 квітня 1919 р. Раднарком УСРР прийняв декрет "Про управління збройними силами Української Соціалістичної Радянської Республіки", який встановлював, що "верховне управління всіма збройними силами УСРР належить з'їзду Рад республіки і здійснюється через ЦВК Рад і Раду Народних комісарів УСРР. Управління збройними силами, які знаходяться на території України, здійснюється виключно народним комісаріатом військових справ. Війська, які знаходяться на фронті, підпорядковуються Військовій Раді Українського фронту"^{[45]1)}.

Законодавчо закріплювався термін служби в армії, який становив 1 рік, але завершувався він тільки після закінчення військових дій. Декрет Раднаркому України "Про встановлення строку обов'язкової військової служби", який був прийнятий весною 1919 р., також не давав права зараховувати в термін обов'язкової служби період добровільного перебування в армії^[50] 2). Велика увага приділялась загальній військовій підготовці населення, яка здійснювалась у відповідності з декретом Всеросійського ЦВК "Про обов'язкове навчання військовому мистецтву" від 22 квітня 1919 р.,^{[51]3)} юрисдикція якого розповсюджувалась і на Україну.

Правове регулювання будівництва збройних сил здійснювалось і Конституцією УСРР, прийнятою 10 березня 1919 р. У статтях 2 і 29 цього нормативного акту йшлося про те, що одним із основних завдань УСРР є захист завоювань соціалістичної революції шляхом залучення до цього захисту всіх трудових елементів країни, встановлювалась загальна військова повинність. Почесне право захищати революцію із зброєю в руках надавалось тільки трудящим; на нетрудові елементи були покладені інші військові обов'язки^{[51]4)}.

Формування ЧА в Україні проходило паралельно з будівництвом армії в РСФФР. Більшість нормативних актів більшовицької Росії дублювались в Україні. З цієї метою 22 лютого 1919 р. була прийнята "Інструкція Політичного відділу РВР Української Червоної Армії комуністичним осередкам"^{[18]5)}, а 30

¹⁾¹⁹ СУ УСРР.— №36.— Ст.434, 1919.

²⁾¹⁹ СУ УСРР.— №22.— Ст.239, 1919.

³⁾¹⁹ СУ РСФФР.— 27.— Ст.265, 1919.

⁴⁾¹⁹ Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України.— Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992.— С. 226-232.

⁵⁾¹⁹ Гражданская война на Украине: Сб.докум.и материалов.— Т.1.— Кн.1.— С.638.

квітня 1919 р. в Україні була створена Рада Оборони під керівництвом Х.Раковського. Декрет ВЦВК "Про створення Ради Робітничо-селянської оборони УСРР" проголосив республіку військовим табором, який підпорядкував собі все її військове, політичне і господарське життя згідно з вимогами, поставленими війною. Згідно з цим нормативним актом на Раду Оборони УСРР покладалась функція: розробка загального стратегічного плану, видання декретів про мобілізацію, наказів по спорудженню оборонних об'єктів; планування військового забезпечення; розробка системи експлуатації промислових підприємств і відомств в інтересах оборони, організація боротьби із дезертирством та інше.

Слід погодитись з думкою, що російське більшовицьке керівництво успішно використало національні військові частини для досягнення власних політичних цілей. Сформовані більшовиками в цей період українські, естонські, білоруські військові частини були використані як противага так званим буржуазно-націоналістичним збройним структурам у боротьбі ЧА за приєднання нових створених і відокремлених після жовтневої революції національних держав. Намагаючись надати радянській державності більш реального вигляду, більшовики навіть вдалися до створення в них національних армій. Та тільки виявилися автономістські тенденції, які порушували плани більшовицької Москви щодо збереження та розширення кордонів Російської імперії, як армії цих держав ліквідувались. Тому в червні 1919 р. усі квазінаціональні армії припинили своє самостійне існування, увійшовши як номерні до однієї ЧА^[29] 1).

Красномовним свідченням антиукраїнської політики більшовицької Росії у військовій сфері є відповіді Л.Троцького на запит голови секції українських федералістів П.Попова в Політбюро ЦК РКП(б) про державні відносини між Україною та Росією та перетворення партизанських загонів у регулярні військові частини від 20 листопада 1919 р. Ця відповідь подається у тезах, які були вийдані у Центральному державному архіві громадських об'єднань України^[32]. Положення, викладені у цих тезах, стали напрямками та

принципами військового будівництва московських більшовиків в Україні протягом наступних 70 років.

У тезах відзначалось: "Тов. П.Попов стоїть за створення особливої Української Армії шляхом трансформування партизанських загонів у регулярні частини. Якщо говорити про найближчу епоху, то ця програма утопічна і небезпечна за своїми тяжкими наслідками. ...Перетворити повстанців в регулярну армію значить переіменувати розпушени банди в полки. ...Регулярні частини жити разом з бандами не можуть. Звідсіля витікає^[31] 1).

1. "Українською" армією стане та армія, яка вступить в Україну. Будь-які формування українців можуть вестись у зв'язку з потребами регулярних частин, що вступили на територію. Ніяких самочинних українських формувань як із повстанських загонів, так і заново мобілізованих, допущено не повинно бути;

2. Повстанські загони, котрі вступили в сферу беспосередніх дій регулярних частин, спочатку підпорядковуються відповідному командуванню, якому дається інструкція поставити ці загони в такі умови між двома регулярними частинами (загороджувальні, каральні загони та ін.), аби вони не могли вийти з підпорядкування. Тільки загони, які витримують таку перевірку, після належної чистки могли бути введені до загальних регулярних частин;

3. Одночасно мала вестись підготовка командного складу із середовища безумовно надійних українців. Командні курси з більш продовженням терміном навчання повинні бути організовані у Великоросії або українців необхідно розмістити на кращих курсах Великої Росії. Також необхідний відбір вищого командного складу із знаннями української мови;

4. Чисто українські формування необхідно обмежити окремими зразковими полками з добре підготовленим командним складом, компактним комуністичним осередком, із суворою дисципліною і тривалим навчанням. Передбачалось, що на всю Україну на перше півріччя достатньо 5-6 полків, котрі мали вважатись кадровими полками майбутньої української армії, але тепер зобов'язані цілком підпорядковуватись округам чи управформам відповідної армії.

5. Червоної армії не займати тієї чи іншої області України, поки не буде впевненості в змозі Червоної Армії підпорядкувати існуючі

^[29] Історія українського війська (1917-1995). Упорядник Я.Дашкевич. — Л., 1996. — С.231.

^[31] ЦДАГОУ. — Ф.1. — Оп.20. — Спр.128. — Арк.17-53.

^[32] ЦДАГОУ. — Ф.1. — Оп.20. — Спр.128. — Арк.54.

там банди. Не повинно бути допущено тотожності радянської влади з махновщиною чи григорівщиною ні на один день.

6. На одному—двох прикладах безпощадного розгрому партизанських банд і їх баз у випадках відмови визнати цими бандами регулярні військові армії, показати, що в цій області радянська влада жартувати не буде.

7. Для роззброєння українських сіл застосовувати переважно зразкові українські полки, про які сказано вище.^[52]

Аналізуючи положення цього документу, бачимо, що більшовики розробили таємний план ліквідації основ будівництва національної армії України. Формування будь-яких українських військових структур вважалося небезпечною затією і знаходилося під суворою заборобою. Створені без дозволу більшовиків українські загони підлягали розформуванню або нещадному знищенню. Для маскування своєї антиукраїнської військової політики більшовиками були організовані зразкові українські полки. Вони служили прикриттям більшовицькому режиму і були знаряддям придушення і роззброєння українських сіл в часи протибільшовицьких виступів.

Подібний сценарій більшовики використали і в лютому 1944 р. Верховна Рада СРСР з ініціативи чергового Пленуму ЦК ВКП(б) та X сесії Верховної Ради СРСР схвалила запропонований закон “Про утворення військових формувань союзних республік та про перетворення у зв'язку з цим Народного комісаріату оборони із загальносоюзного в союзно-республіканський народний комісаріат”. Та не дивлячись, що ці норми були внесені як поправки до Конституції СРСР та УСРР, у березні 1944 р. наркомом оборони УСРР було призначено генерал-лейтенанта Герасименка^[57], який фактично був безправний. Так була проведена сталінська “гра у поширення прав союзних республік”.

^[52] ЦДАГОУ.— Ф.1.— Оп.20.— Спр.128.— Арк.55.

^[57] Советская военная энциклопедия. /В 8 томах/.— Т.2.— М., 1976.— С.524.

ВИСНОВКИ

Таким чином, оцінюючи процеси будівництва Збройних Сил Української Соціалістичної Радянської Республіки, можна зробити ряд висновків:

по-перше, те, що реорганізація перших українських радянських з'єднань відбулася в ході ліквідації Українського фронту й передачі його військ у безпосереднє підпорядкування головного командування РСЧА РСФРР, призвело до втрати їх українського характеру через поповнення з російських військових округів. Проте не все однозначне в оцінках бойового минулого українських радянських формувань, у поглядах на діяльність українців у лавах Червоної Армії^[61]. Незаперечними лишаються їхня військова доблесть, значний вклад у справу військового будівництва й військового мистецтва, особиста мужність і героїзм, висока бойова майстерність. Ця слава належить українському народові, оскільки історія української Червоної Армії невіддільна від історії нашої Батьківщини. Батальйони і полки українців не пристосовувались до політиків, вони повставали проти зневаги інтересів селян, громили ЧК, комуні і виконкоми. На мітингах разом з “Інтернаціоналом” співали “Заповіт”^[62]. Їхня драма — це й драма обманутих сподівань;

по-друге, у зв'язку з відсутністю на Правобережній Україні російських радянських військ в цьому регіоні зберігалась видимість “громадянської” війни. А період кінця 1918 — першої половини 1919 рр. дав унікальний досвід “громадянської” війни в Україні в чистому вигляді — без прямого втручання збройних сил чужої держави, як це було в січні—лютому 1918 р., в грудні 1919 р. і в квітні—червні 1920 р. Цей досвід цінний тим, що хоча війну було проведено силами лівих українських комуністичних елементів, але фактичне керівництво здійснювалось з-поза меж України. Про це свідчить інструкція агітаторам-комуністам в Україні, яка була проголошена народним комісаром РСФРР Л.Троцьким перед військами, що відправлялись в Україну. В ній йшлося: “Товариші агітатори, Рада Народних Комісарів дуже надіється, що і ви не знеславити землі російської. Ні для кого не є таємницею, що не Денікін примусив нас залишити межі України, а грандіозне повстання, яке підняло проти

^[61] Сверстюк С. Блудні сини України.— К., 1993.— С.12.

^[62] Антонов-Овсієнко В.О. Записки.— Т.4.— С.262-263.

нас українське сите селянство... Пам'ятайте також, що так чи інакше, а нам необхідно повернути Україну Росії. Без України немає Росії. Без українського вугілля, заліза, руди, хліба, солі, Чорного моря Росія існувати не може; вона задихнеться, а з нею і радянська влада, і ми з вами. Крім того, знайте, що для досягнення наміченої цілі всі засоби добрі, не забудьте моїх десять заповідей. Ні на одну хвилину не забувайте, що Україна повинна бути нашою і нашою вона буде тільки тоді, коли буде радянською, а Петлора вибитий з пам'яті народу назавжди"^[17] 1);

по-третє, в цей період "регулярні" частини і з'єднання УСРР формувалися шляхом реорганізації вже існуючих частин і з'єднань, котрі виникли на базі партизанських загонів. Військове будівництво розпочалося знизу, бойові підрозділи виникли раніше, ніж сама держава — УСРР в особі Тимчасового робітничо-селянського уряду України. Ініціаторами й організаторами створення ЧА України були більшовики, котрі опиралися в цій справі на надзвичайно високий визвольний дух масового антигетьманського селянського повстанського руху. Більшість військ, прагнучи до звільнення рідних міст, прискорили вступ до неї більшовицької Росії;

по-четверте, правовою основою створення української Червоної Армії були прийняті Тимчасовим робітничо-селянським урядом України декрети, накази та розпорядження головнокомандуючого збройними силами радянської України, військової ради України, рішення партійних органів. Всі ці нормативні акти були в основному дубльовані як аналогічні правові акти більшовицької Росії чи видані на основі директиви РНК РСФРР або санкціоновані безпосередньо нормативні акти РСФРР;

по-п'яте, успіхи цього періоду ЧА України зумовлені більше політичними особливостями того періоду і правильним урахуванням їх більшовиками. Формування і діяльність армії України були під постійним їхнім впливом. Прорадянські сили мали ядро у вигляді військ Українського фронту, навколо якого вони активно збирались і гуртувались. Командний склад червоних військ в Україні координував і організовував дії радянсько-повстанських формувань. Значних успіхів досягла комуністична агітація, завдяки затримці в проголошенні, розпливчастості, невизначності соціальної програми Директорії, а також непослідовності у її реалізації, що межувало з ігноруванням^{[14] 2)}.

по-шосте, вояки української ЧА не скористалися своїм успіхом

для вирішення у власних інтересах економічних і політичних завдань. Об'єднавши, а згодом зливши свою армію з армією РСФРР, вони втратили найважливіший гарант державного суверенітету і змушені були задовольнятися другорядними ролями у таборі "союзнників". Українська радянська державність та політика українізації допускались партійною державною номенклатурою не стільки як право і революційне завоювання народу, скільки як вимушена поступка, викликана загрозю підризу радянської влади. Вже тоді була підтверджена неможливість об'єднання навіть національно-державних сил з соціально-класовою "інтернаціоналістською" силою в єдину армію тому, що це призвело б до неминучого конфлікту між особовим складом, покликаним своєю державою захищати інтереси народу, і силами, для яких ця держава служила прикриттям власних цілей;

по-сьоме, враховані події в багатьох державах, в колишніх республіках СРСР показали, що підготовка, початок і ведення "громадянської війни" і навіть характер військових операцій у наші дні майже цілковито співпадають із закономірностями громадянської війни на руїнах Російської імперії. Збройні конфлікти між новоутвореними державами зберігають окремі риси громадянської війни через схожість успадкування від СРСР економічних і соціально-політичних інституцій. Тому дуже важливо на сучасному етапі державотворення не допустити повторення цих історичних помилок;

по-восьме, до радянської форми державотворення, виходячи з матеріалів дослідження, необхідно ставитись як до трагічного засліплення, за яке ті сліпці заплакали сповна. Найбільші прорахунки соціалістичних провідників проявились в невизнанні примату державних інтересів над соціальними утопічними ідеями. Реалізуючи їх, вони саботували безпосереднє державне будівництво, що призвело до падіння УНР, швидкоплинної зміни урядів і, врешті, утвердження радянського ладу. Та незважаючи на московське панування в Україні, неймовірні страждання народу, економічну, екологічну й духовну руйну, говорити про цілковиту поразку визвольних змагань було б не цілком справедливо. Основне досягнення визвольних змагань 1917—1920 рр.— витворення української політичної нації — ніколи не було ліквідоване, що дало можливість сьогоднішнім незалежникам будувати на тому фундаменті Українську Державу.

^{1) 17} "За незалежність". — № 40-41. — 25 верес, 1993.

^{2) 14} Винниченко В. Відродження нації. — Ч. III. — С. 166, 179-182, 184-185.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арапов С.И. Ленин вел нас к победе. Воспоминания.— М., 1962.
2. Антонов-Овсенко В.А. Записки о гражданской войне. В 4-х тт.— М.— Л., 1928—1932.
3. Антонов-Овсенко В.А. На Украину // Летопись революции.— №4, 1929.— С.16.
4. Аусем В. // Летопись революции.— №5, 1926.— С.10.
5. Берзин Р.И. Этапы строительства Красной Армии // Этапы большого пути.— С.155—156.
6. Божко О. Формування та бойовий шлях 1-ї та 2-ї Українських радянських дивізій (вересень 1918 — червень 1919 рр.).— К., 1994.— 308 с.
7. Большевицкие организации Украины в период установления и укрепления Советской власти: Сб. док. и материалов.— К., 1962.— 668 с.
8. Бопф С. Год борьбы за власть на Украине с апреля 1917г. до немецкой оккупации.— М.— Л.: Госиздат, 1925.— 271 с.
9. Бубнов А.С. История одного партизанского штаба. // Этапы большого пути.— М., 1963.— С.246—258.
10. Бурдин П.К. Правовые основы организации Красной армии в 1918—1919 гг.— М.: Наука, 1957.— 167 с.
11. Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине: Сб. док. и материалов. В 3-х тт.— К., 1957.
12. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. Енцикл. дов.— С. 593.
13. Вісник УНР.— № 4.— 5 січня 1918; № 8.— 14 січня 1918; № 5.— 10 січня 1918; №14.— 21 січня 1918; 19 березня, 1918 // Вісник Української Народної Республіки.— орган ЦВК Рад України, перший номер якого вийшов 19 грудня 1917 р.
14. Вишниченко В. Відродження нації. В 3-х тт. Київ— Відень, 1920.
15. Владимир Ильич Ленин: Биографическая хроника.— М., 1974.— Т. 5—7.
16. Войсковые комитеты действующей армии: Сб. док.— М.: Наука.— С.380—381.
17. Городецкий Е.Н. Рождение советского государства.— 287 с.
18. Гражданская война на Украине: Сб. док. и материалов.— Київ: Наукова думка, 1967.
19. Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия / Гл. ред. С.С.Хромов и др.— М., 1987.— 720 с.
20. Декреты советской власти.— М., 1957.— С.352—355.

21. Децинский Л.Е. Большевики во главе революционного движения в армии и на флоте.— 1982.— 254 с.
22. Директива Главного командования Красной Армии: Сб. Док. и материалов.— М., 1969.— 883 с.
23. Директивы командования фронтов Красной Армии: Сб. док. и материалов в 4т.— М.: Воениздат, 1978.
24. Донецкий пролетарий.— 19 марта, 1918.
25. Дубинский І.В., Шевчук Г.М. Червоное козачество.— 1987.— 248с.
26. Жмуровский Д.П. Красная гвардия на защите Октября // Вопросы истории КПСС.— № 4, 1990.— С.155.
27. “За незалежність“.— № 40- 41.— 25 вересня, 1993.
28. Известия Одесского Совета рабочих депутатов.— 28 февраля, 1918.
29. Історія українського війська (1917—1995). Упорядник Я.Дашкевич.— Львів: Світ, 1996.— 840 с.
30. История Украинской ССР. В 10 тт.— Т. 6.
31. Киевская мысль.— 29 ноября, 1917.
32. Конев А.М. Красная гвардия на защите Октября.— М., 1989.— 70 с.
33. Конституційні акти України. 1917—1920. Невідомі конституції України.— Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992.
34. Кораблев Ю.И. Рождение вооруженных сил Советского государства.— М.: Знание, 1988.— 136 с.
35. Ленин В.И. Повн. зб.р. твор.— Т.36.
36. Матвеева Т.А. Строительство Вооруженных Сил суверенной Украинской Советской Социалистической республики; декабрь 1917г.— июнь 1919г.— Харьков, 1990.— 273 с.
37. Минц И.И. Год 1918-й.— М.: Наука, 1982.— 576 с.
38. Молодцыгин М.А. Из истории слова старых органов местного военного управления // Революционное движение в русской армии в 1917 г.— М., 1981.— С.257—265.
39. Непидов А.А. История государственных учреждений СССР.— М.: Знание, 1962.— 367 с.
40. Октябрьская революция и армия: Сб. док.— М.: Наука, 1973.— 455с.
41. Петров В.П. Комкор червоних козаків.— Київ, 1964.
42. Портнов В.П., Славин М.М. Правовые основы строительства Красной армии, 1918—1920 гг.— 287 с.
43. Правда.— 1937.— 27 апр.; 2 квітня, 1918.
44. Примаков В.М. И восходили маки красные: Очерки, статьи, рассказы.— Киев, 1987.
45. РДВА (Російський Державний військовий архів).
• Ф.6.— Оп.1.— Спр. 42.— Арк.188;

- Ф.14.— Оп.1.— Спр.20.— Арк.1,5; Арк.1.; Спр.134.— Арк.25.; Спр.135.— Арк.25.; Спр.244.— Арк.30.; Спр.122.— Арк.16.;
- Ф.103.— Оп.1.— Спр.51.— Арк.20.; Стр.89.— Арк.198, 199.; Спр.260.— Арк.26.; Спр.520.— Арк.17.; Арк. 15.;
- Ф.174.— Оп. 5.— Спр.1.; Оп.2.— Спр.1.— Арк.368—369.;
- Ф. 999.— Оп.1.— Спр.15.— Арк.21; спр.16.— арк.11.
- Ф. 25860.— Оп.1.— Спр.3.— Арк.15.; Спр.32.— Арк.3.; Спр.— 31.— Спр.— 31.— Арк.— 9.; Арк.32—33.; Арк.320б.; Арк.1.; Арк.10б.; Спр.34.— Арк.2.; Спр.37.— Арк.14.; Спр.38, 39.; Спр.47.— Арк.10.; Спр.422.— Арк.2— 3; Спр.510.— Арк.2,10; Спр.570.— Арк.1— 3.; — Оп.3.— Спр.45.— Арк.11— 28.; Арк.19—20.
- 46. Сверстюк С. Блудні сини України.— К., 1993.
- 47. Советская военная энциклопедия./В 8 томах./— Т. 2.— М.: Воениздат, 1976.

48. Спириин А. Из истории РКП(б) в годы гражданской войны и военной интервенции // Вопросы истории КПСС. — № 3.— 1989.— С. 37.

49. Старцев В.И. Победа октябрьского вооруженного восстания в Петрограде и Москве // Вопросы истории. — 1989. — № 12.— С. 31.

50. СУ (Сборник узаконений) УССР.— № 1, № 5; № 22; № 36 1919.;

51. СУ РСФФР.— 27.— Ст.265, 1919.

52. ЦДАГОУ (Центральний державний архів громадських об'єднань України).— Ф.1.— Оп.20.— Спр.128.— Арк.17—53; Арк.54; Арк.55.

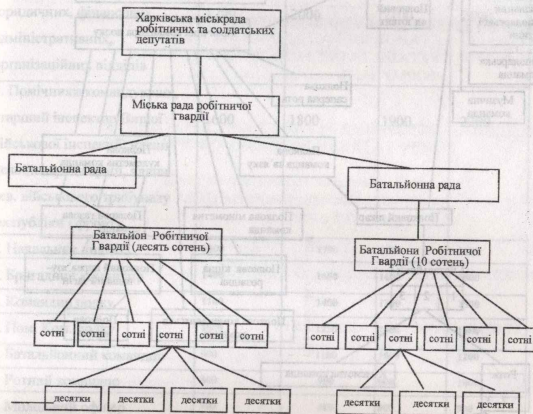
53. Червона гвардія на Україні: 36. док.— 453 с.

54. Этапы большого пути: Сб. воспоминаний о гражданской войне.— М., 1963.

55. Мала енциклопедія етнодержавознавства/ НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корещького; Редкол.: Ю.І.Римаренко (відп. ред.) та ін.— К.: Довіра: Генеза, 1996.— 942 с.

Організаційна форма Харківської Червоної Гвардії

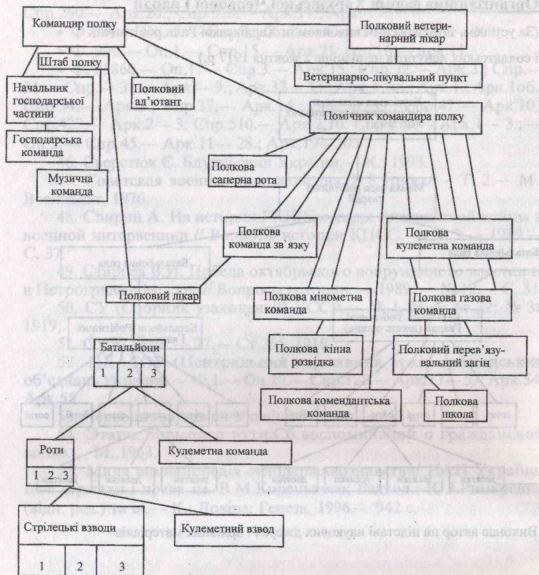
(За уставом, затвердженим виконкомом Харківської Ради робітничих і солдатських депутатів не пізніше 2 жовтня 1917 р.)



Виконав автор на підставі наукових джерел і архівних матеріалів

Структура стрілецького полку (кінець 1918 р.) Черв. Арм.

(за документами РДВА.- Ф.25860.- Оп.1.- Спр.226.- Арк.81.)



ТАБЕЛЬ ОПЛАТИ ПРАЦІ СПЕЦІАЛІСТІВ У ЧАСТИНАХ ВІЙСЬК

| | ОСНОВНИЙ | | КВАЛІФІКОВАНИЙ | |
|---|----------|---------|----------------|---------|
| | ТИЛОВИЙ | БОЙОВИЙ | ТИЛОВИЙ | БОЙОВИЙ |
| 1. Командуючі, начальники юридичних, фінансових, адміністративних, організаційних відділів | 1700 | 2000 | 2100 | 2500 |
| 2. Помічники командуючих, старший інспектор Вищої військової інспекції, члени Реввійськради армії, члени рев. військового трибуналу республіки і фронту | 1600 | 1800 | 1900 | 2200 |
| 3. Начальник дивізії | 1500 | 1790 | 1750 | 2000 |
| 4. Бригадний командир | 1400 | 1650 | 1600 | 1800 |
| 5. Командир полку | 1100 | 1400 | 1300 | 1500 |
| 6. Пом. Ком. полку | 1000 | 1250 | 1200 | 1400 |
| 7. Батальйонний командир | 900 | 1100 | 1000 | 1200 |
| 8. Ротний командир | 800 | 900 | 900 | 1000 |
| 9. Молодий офіцер | 700 | 800 | 800 | 900 |

Затверджене Тимчасовим положенням про кваліфікаційну оплату праці спеціалістів у частинах військ, установ, управлінь і закладів Народного комісаріату з військових справ 12.02.1919 р. УСРР.

РДВА.- 25860.- Оп.1.- Спр.37.- Арк.12.

Виконав автор на підставі наукових джерел і архівних матеріалів

ЗМІСТ

| | |
|--|----|
| ВСТУП | 3 |
| РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ | 6 |
| РОЗДІЛ 2. СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УСРР ТА ЇХ ЗАКОНОДАВЧЕ ОФОРМЛЕННЯ | 16 |
| РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ЗАСАДИ БУДІВНИЦТВА УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ АРМІЇ | 27 |
| ВИСНОВКИ | 37 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ | 40 |
| ДОДАТКИ | 43 |

МИКОЛА КРАВЧУК ВІЙСЬКОВЕ БУДІВНИЦТВО УСРР

Комп'ютерний набір *Валентина Кравчук*
Верстка *Ярослава Король*

Підписано до друку 02.03.98 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура "Times". Ум. друк. арк. 3,0. Тираж 500 прим.

Кравчук М. В.
К 77 Військове будівництво УСРР.— Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998.—
48 с.

ББК 63.3 (4 УКР) 6